

8. KUNST EN SOCIALISME

Kanttekeningen naar aanleiding van de tentoonstelling "Frits Van den Berghe bij het dagblad Vooruit, 1930-1939" (Gent, S.V.V.-Huis, Rabotstraat, van 22 oktober tot en met 6 november 1983.)

In het voorjaar was ik te Siena op een colloquium over de betekenis van de volkshuizen in de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging. Ik was (blij) verrast er in elk referaat van Italiaanse, Engelse, Duitse, Oostenrijkse, Franse en uiteraard Italiaanse sprekers een verwijzing te horen naar het oude Brusselse volkshuis, gebouwd door Victor Horta en ingehuldigd in 1899. In de literatuur en in de herinnering was dit voor iedereen het grote referentiepunt van een samengaan van een artistieke-architecturale avant-garde en de socialistische beweging, Art nouveau en de concrete mars naar een Nieuwe Maatschappij.

Het Brusselse voorbeeld, de Alma Mater van het Belgisch Socialisme, was niet uniek. Heel kort daarop gaven de Gentse socialisten opdracht aan Ferdinand Dierkens (1856-1936) om de plannen te tekenen voor een reusachtig tweelingsgebouw op de Vrijdagmarkt, op te richten door de eigen S.M. De Bouwwerklieden. Het ging dienen voor een prachtige coöperatieve kledingzaak en verder voor alle recreatieve, administratieve en kulturele functies van de beweging. En vlak voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog mocht dezelfde Dierkens het majestueuze Feestpaleis in de Sint-Pietersnieuwstraat bouwen (1).

In 1964 werd het volkshuis van Horta afgebroken en een zielloos torengedouw kwam er in de plaats. Onlangs kon men in de pers lezen dat op een braakliggend terrein nabij Brussel

---

(1) Ph. WILLAERT, Ferdinand Dierkens en zijn feestlokaal, pp. 59-67 in Catalogus Feestpaleis Vooruit, K.A.S.K., Gent, 1981.

een schroothandelaar de laatste resten van de prachtige ijzerstructuren in stukken liet snijden om ze te verkopen aan 2,5 fr./kg.

Uit diezelfde periode, einde van de jaren '50, begin van de jaren '60 - zijn vele verminkingen en aanslagen op het architecturale patrimonium van de arbeidersbeweging te noteren. Het grote "klerenmagazijn" van Vooruit op de Vrijdagmarkt werd binnenin afgebroken en de oorspronkelijke gevel werd er gedeeltelijk uitgekapt en vervangen door een "functionele" glas- en betonstructuur, die er op past als een tang op een varken (1). Het Feestpaleis deelde ook van de brokken door het inbouwen van een moderne Super-Coop in de linkerkant van de straatgevel en door het verwijderen, verbouwen of laten verkommeren van de binnendecoratie in stuc-, hout- of ijzerwerk en vitrages.

We weten als schrale troost dat in deze periode overal de afbraakwoede zijn gang is gegaan en alles moest wijken voor brede betonwegen, bouwblokken en opknapbeurten in propere, gele beenhouwerssteentjes. Het fenomeen is echter belangrijk genoeg om er te blijven bij stil staan en de tentoonstelling "Frits Van den Berghe bij het dagblad Vooruit" is er een uitmuntende aanleiding toe. Het onderwerp zelf van deze manifestatie voert ons langs meerdere wegen naar een concrete bezinning over kunst en socialisme of, meer afgelijnd, de relaties tussen de kunstenaar en de socialistische beweging.

De periode tussen Frits Van den Berghe's geboorte (1883) en zijn inschrijving aan de Academie (1897) geeft een eerste gelegenheid om over deze relatie te spreken. Zowel immers langs de kunstenaarszijde als in de arbeidersbeweging waren dit jaren van ongemeen grote groei en beroering. Terzelfdertijd culmineert deze periode naar een eerste en zeer bijzondere fase van wederzijdse belangstelling tussen kunstenaars en Belgische

---

(1) J. BAELE en R. DE HERDT, Vrij gedacht in ijzer. Een essay over de architectuur in het Industriële Tijdperk, 1779-1913. Catalogus tentoonstelling, Sint-Pietersabdij, Gent, 1983 (o.m. foto's en tekst 191, 192, 193).

Werkliedenpartij, opgericht in 1885.

Het sociale probleem van een industriële en stedelijke maatschappij was sinds de jaren 1840 een bekend thema in literatuur en plastische kunsten, maar nu kwam in deze belangstelling een gans nieuwe dimensie. De B.W.P. als onvervalste proletarische klassepartij was de niet meer weg te cijferen voorhoede in een enorm sociaal en cultureel emancipatieproces. Een klasse "an sich" werd in en dank zij de socialistische beweging een klasse "für sich" en dit was voor de tijdgenoten, zeker ook in de artistieke wereld, een markant gebeuren. Ook in de kunstwereld immers broeide een contestatie tegen de oude themas en vormtaal. Vooral te Brussel, met de grootste intellectuele en artistieke concentratie, zag men precies in dezelfde jaren tal van initiatieven, die een tribune wilden zijn voor de vrije kunstuitingen, Arts and Crafts, het symbolisme, de Art Nouveau... En daarbij kwam bij velen ook expliciet het sociaal engagement. In de groep "les XX" (1883-1893), het tijdschrift "L'Art Moderne" (1881) of "La Société Nouvelle" (1895-96) vond men de meest getalenteerde kunstenaars, die er bewust contact zochten met sociaal-progressieve milieus. Daar lag de bindlijn met de B.W.P. Voor zeer weinigen betekende dit een echt en militant engagement, maar kunstenaars zoals een Henri Vandeveldde, spilfiguur in de Art Nouveau-beweging, richtte toch ook een "section d'Art" op in de schoot zelf van de partij (1). Er bleef daarbij ongetwijfeld soms spanning, zelfs onbegrip bestaan tussen veel arbeidersleiders en militanten en het cultureel anarchisme van deze burgers-artisten, maar het belangrijke feit blijft de aantrekkingskracht die de beweging uitoefende op deze culturele avant-garde.

Frits Van den Berghe zelf kwam uit een Vlaams vrijzinnig milieu. Zijn vader was een opmerkelijk onderwijzer, die het tot hoofdbibliothecaris van de Gentse universiteit bracht.

---

(1) L. TIBBE, Art Nouveau en Socialisme. Henry Vandeveldde en de Parti Ouvrier Belge. Amsterdam, Kunsthistorische Schriften, 1981.

Ook in dit Vlaams-vrijzinnig kamp was er deze typerende afstand en toch bewonderende aandacht voor de enorme ontplooiing van het Gentse socialisme rond Anseele en de S.M. Vooruit. Niemand beter dan de liberale burger, Cyriel Buysse, is er de vertolking van. In zijn "Leeuw van Vlaanderen" voert hij Anseele ten tonele en het is Anseele, die aan de socialistische Multatulikring opdracht zou geven om in 1902 "Boer van Pamel" te creëren (1). Daarbij kan dan ook nog aangestipt worden dat in de Gentse schilderswereld net zoals in Brussel de kunstkringen en de tweejaarlijkse Salons het slagveld werden van de ruzies tussen traditionalisme en modernisme (2).

Wanneer Van den Berghe dus naar de Academie trok in 1897 was dit dubbele proces volop aan de gang en het had ook op hem een duidelijke invloed. Even trouwens vinden we hem terug in Ons Huis op de Vrijdagmarkt waar hij een reeks panelen schilderde in 1907. Eén van zijn leraars, Jules Van Biesbroeck, was daarenboven zo wat de huisschilder en -decorateur van de socialistische volkshuizen, praalstoeten en 1 Mei-optochten.

Het is een opvallend en nog te weinig bestudeerd verschijnsel dat de Eerste Wereldoorlog ook in dit contactveld tussen kunstenaars en socialistische beweging een moeilijk te herstellen breuklijk is ontstaan. Vooral veel jonge vrijzinnige en radikale flaminganten - en daar bewoog zich een niet onbelangrijk deel van het artistieke milieu rond - zijn zich politiek gaan afkeren van een zeer patriottische B.W.P., die tevens beheerspartij werd. Dit is één van de motieven, maar er zijn er nog veel meer die er toe bijdroegen dat de sociaal bewogen kunstenaar na 1918 vooral in de kulturele en politieke marginaliteit vertoefde van anarchisten, activisten, kommunisten of gewoon buiten het sociaal engagement stapte naar het burleske, surreële, dadaïstische toe. Zo ook bij Van den Berghe, die in 1920 onder meer meewerkte aan het antimilitaristische en radicale tijdschrift Hario.

---

(1) H. BALTHAZAR, Cyriel Buysse en het Gentse Socialisme, Yang-Tijdschrift voor Literatuur en Communicatie, 18e jrg., nr. 106, juni 1982, pp. 19-21.

(2) F. DE CLERCQ, Spanningsvelden tussen traditionalisme en modernisme. Een analyse van de Gentse kunstmiddens 1880-1900, Gent, Seminarie Nieuwste Geschiedenis, onuitgegeven verhandeling, 1982.

Voor vele jaren was er een dieptepunt in de relaties tussen B.W.P. en kunstenaars. Pas met de economische crisis in de jaren 30 is daar plots en vrij spectaculair verandering in gekomen. Het is al kenmerkend dat aan de nieuwe gebouwen van het dagblad Vooruit zowel voor het architectuurontwerp, de binnendecoratie als de meubels een opmerkelijke esthetische aandacht werd gegeven. Het beheer van de krant deed bewust inspanningen, maar vond ook gemakkelijk respons om kunstenaars met de beweging in contact te brengen. Het waren de mooie jaren van een socialistische studiekekring waar een significant gedeelte van de artistieke wereld frekwenteerde. In deze beweging en in dat dagblad Vooruit vonden we dan opnieuw Frits Van den Berghe terug. De tentoonstelling getuigt van het ontzaglijk mooie werk dat hij er gepresteerd heeft, deze maal rechtstreeks in dienst en ten behoeve van de beweging (1).

Nog veel erger dan in 1914-1918 heeft de Tweede Wereldoorlog een nieuwe breuklijn gebracht. Na de Bevrijding hebben verschillende intellectuelen wel verdienstelijke pogingen gedaan om een socialistisch cultuurleven nieuwe impulsen te geven, maar het is allemaal op een tamelijk middelmatig niveau blijven hangen. De contacten met de meer vooruitstrevende kunstuitingen waren helemaal verbroken. De socialistische studiekekring was een formele ontmoetings- en voordrachtenclub geworden zonder kulturele aantrekkingskracht noch uitstraling.

Na een zeer lange stilte is er terug iets aan het bewegen. Het is alleen spijtig dat we moeten opmerken dat het opnieuw in een crisistijd is dat zo'n herstel van relaties als nodig en nuttig wordt gevoeld. De S.P. en zijn voorzitter Karel Van Miert probeert op meerdere terreinen een nieuwe koers te varen en ook naar de artistieke wereld toe wordt duidelijk

---

(1) De catalogus en de prachtige kunstmap "Een Zoon van God" zijn op het AMSAB te verkrijgen. "Een Zoon van God" geeft de reproductie van 14 originele tekeningen op een parabel van E. Langui over sociale strijd, verdrukking en opstand.

gemaakt dat een socialistische partij geen exclusieve eigenaar wil zijn van een socialistische gedachte, die in een brede interpretatie zeker ook gedragen wordt door zeer veel kunstenaars. Uit enkele initiatieven blijkt dat in deze geest de kunstenaar een hernieuwd contact erg op prijs stelt.

Aanhakend op deze initiatieven wil het AMSAB een nieuw onderzoeksproject starten dat een volledige inventarisering beoogt van het kunstpatrimonium in de socialistische beweging. Een korte beschrijving van het project kan een eerste inzicht geven in de bedoeling. We komen er in een volgend nummer van AMSAB-Tijdingen op terug.

Project : "Kunst en Socialisme - inventarisatie kunstpatrimonium".

1. In algemene lijn is het een origineel onderzoek over de relatie kunst-socialistische beweging sinds ca. 1880, d.w.z. het ogenblik waarop de socialistische arbeidersbeweging vorm en invloed begon te krijgen. Vanaf dat ogenblik ook werd de beweging geconfronteerd met een eigen kulturele opdracht en een eigen visie op de betekenis van cultuur. Terzelfdertijd begon in de kunstwereld in het algemeen een grote veranderingsbeweging. Deze beweging uitte zich op het architecturale, literaire en plastische veld. Op al deze terreinen was ook de arbeidersbeweging actief : zij kocht of bouwde volkshuizen, zij decoreerde haar lokalen en zij gaf boeken uit.
Het project wil al deze gebieden aan een precies onderzoek onderwerpen.
- 1.1. Relatie tot architectuur (bouw volkshuizen, sociale woningen, economische exploitaties enz.)
- 1.2. Relatie tot de decoratieve kunsten (toegepaste kunsten, Jugendstil, Art Deco...)
- 1.3. Relatie tot de kunstenaar (ideologische opvattingen in het algemeen en concrete kontakten, bvb. de concrete rol van figuren zoals Van Biesbroeck, Cantré, De Bleye, De Keukelaere, Vandenberghe enz...)
- 1.4. Relatie socialisme tot enerzijds een eigen specifieke arbeiderskunst en anderzijds de burgerlijke cultuur (de spanning tussen een proletarische kunst en het navolgen van een burgerlijk cultuurpatroon).

- 1.5. Relatie socialisme-progressieve kunstuitingen (was socialisme vóór of achter in de kontakten met nieuwe kunstrichtingen).
2. In praktische lijn is het een veldwerk, eerst in het arrondissement Gent-Eeklo, nadien in een bredere kontekst. Er moet op de terreinen uiteengezet onder 1 een inventaris gemaakt worden van volkshuizen, schilderwerken, decoratieve elementen, figuratie op spandoeken, praalwagens, enz.).
Wat bestond ? Wat is verdwenen ? Wat is overgebleven ? In wiens bezit ? In welke staat ? enz.
3. Dit theoretische en praktische werk kan ook tussentijds leiden tot het opzetten van kleinere of grotere, vaste of rondreizende tentoonstellingen en/of andere kulturele animatie.

Een zinvolle uitbouw van dit initiatief kan gebeuren in vier fasen van telkens één jaar.

Herman BALTHAZAR